

DEMOKRATIZÁLÓDÓ SZAKRÁLIS TÉRPERSEKTÍVÁK BUDAPESTEN A RENDSZERVÁLTÁS UTÁN

DOBAI ATTILA

DEMOCRATIZING SACRED SPACE PERSPECTIVES IN BUDAPEST AFTER DEMOCRATICAL
TURN

The transition process is partly due to the change in the legislative environment, the mode and content of the wider and comprehensive social discourse. More honest and open interactions between people in the city and the political forces that run the city and the state have been established. Broader social groups and actors can fearlessly express their opinions and express their commitment, create micro-spaces where they can carry out self-definition experiments and test themselves, and strengthen their identity. From 1990, it can be clearly observed that the urban world is becoming more open (ENYEDI, 2012) is already suitable for the development of multicultural, multi-ethnic and "multi-religious" discourse communities. Not only the transformation of the economic structure, but also the renewal of cultural, educational and social institutional systems and the appearance of new square practices influenced the reorganization and transformation of the urban space after the regime change. In this study, I attempt to examine the theoretical and practically observable moments of this process in the sacred space of Budapest.

TÉMAKIJELÖLÉS

A térségünkben lejátszódó demokratikus fordulatok mindenképpen unikálisak és számos olyan sajátosságot hordoznak, amely a kapitalista városfejlődésre nem jellemző (HIRT 2006). „A szocialista típusú urbanizáció, nem képez új globális modellt, a városfejlődés globális szakaszai, a kelet-és közép európai szocialista országokban követő jelleggel megismétlődnek, a késleltetett gazdasági és városfejlődési modernizáció, illetve a szocialista politikai rendszer mechanizmusai okán”(ENYEDI 1996/b, p. 102, idézi SZIRMAI 2019. p. 33) Annak ellenére, hogy összességében a szocializmusra és a kapitalizmusra jellemző városfejlődési tendenciák ab ovo különböznek, mégis Közép-Kelet Európában a globalizált urbanizáció folyamatai is érvényesülnek, a korábbi zártságból történt kiszabadulás szükségszerű velejárójaként, különösen a volt szocialista országokban (SZIRMAI 2019). Kvalitatív kutatások igazolták ezt a tendenciát a szakrális tér¹ tekintetében is. A fordulat éveiben sokszínű térhasználati gyakorlatokat láthatunk, globális hatások miatt, a „vallásos táj” átalakult

¹ A Fogalmat Mircea Eliade nyomán a szent(Istennek szentelt) és a világi, vagyis profán dichotómiájaként használom, ez nem jelenti azt önmagában, hogy a profán terekben a szent ne nyilvánulhatna meg(Elade,M.,2014).

(*BEAUMONT - BAKER 2011*). Ezek a hatások a nyugati nyitásnak köszönhetően immár fokozottabban érvényesülnek (*DOBAI 2019/b*). Jelen tanulmányban a rendszerváltásra vonatkozó posztoszocialista városfejlődés sajátosságainak részletes elemzése nem szükséges, hiszen ezt kiváló munkákban már megtették, pl.: (*SZELÉNYI 1990, SÝKORA 1999, IZSÁK 2003, HIRT 2006, 2012, GENTILE et. al. 2012, ENYEDI 2012, BERKI 2014, SZIRMAI 2019*), Budapest településmorfológiájáról összefoglaló monográfiát is olvashatunk (*CSAPÓ - LENNER 2015*), illetve az egyházi központok településmorfológiájáról (*CSAPÓ - LENNER 2016*). Témánk szempontjából a város, mint épített és társadalmi tér a vizsgálat tárgya, kiemelten a szakrális terek és helyek. A múlt rendszer lenyomatai az intézményi struktúrákban, egyéni narratívákban is jelen vannak. A demokratikus fordulatot követő önleltár, a múltfeldolgozás, a társadalmi folyamatok történelmi kontextusainak folyamatjellegű, rendszerszemléletű értelmezése miatt elengedhetetlen lenne, sajnos elmaradt katarziszról beszélhetünk (*ZSIDAI 2011*).

A magyar társadalmi diskurzusokban ez mai napig probléma, amelyet a történelmi emlékhelyek² létrehozása, a különböző államalkotó tényezőként elismert közösségek anyagi és erkölcsi kompenzációja némileg árnyal, de továbbra is igaz, hogy a történelmi múlt politikai érdekektől mentes (re) interpretációja nem történhetett meg, nyílt társadalmi diskurzusnak csupán csírái vannak (*DOBAI 2022/b*)³. Az állam és egyházak közötti kapcsolatok újra strukturálása szükségszerű volt, sok felgyűlt feszültség feldolgozásra kerülhetett. A múlt rendszer ideológiai narratívája a városi térben kézzelfogható formákat öltött, a múltat démonizálta és a kollektív amnézia megteremtésének terepe lett a köztér, az emlékművek tematizálták a városi szövegvilágot, amely a totalitárius rendszerek kedvelt eszköze (*ZSIDAI 2022*). Az egyes nagy totalitárius rendszerek saját öndefiníciója a helyek tömegmobilizációs hatásának is köszönhető, a kollektív emlékezeti tér fontos összetevője (*PIERRE 2010*, idézi *ZSIDAI 2022*). A tértematikák mindig ideológiai és politikai kurzushoz is kapcsolódnak, ez jól látható az utcanevek megválasztásában (*NIKITSCHER 2014*), egyes szobrok és műalkotások elhelyezésének módjában és a tér felosztásában, vagy éppen abban, hogy bizonyos társadalmi csoportok milyen módon szorulnak ki bizonyos szférákból és hogyan kerülnek előtérbe mások, akik korábban esetleg elnyomottak voltak, centrum helyzetbe kerülnek. A történelmi tapasztalat azt mutatja, hogy időről időre a szerepek megváltoznak, amely új díszleteket is kíván. A szakrális tér tágabb értelemben felfogható az ideológiák által szakralizált térnek, ahol a szimbólumok, építmények, a demonstratio⁴ részei a propaganda által átítatott térnek, ennek a sajátos tértematikának a szocialista

2 „a nemzet vagy valamely velünk élő nemzetiség történelmében meghatározó jelentőséggel bíró helyszín, amelyet a Kormány rendelettel történelmi emlékhellyé nyilvánít.” (A kulturális örökség védelméről szóló 2001 évi LXIV tv.)

³ megjelenés alatt

⁴ kimutatás, bebizonyítás lat.

formája is különbözőségeket mutat, kis mikrovilágokat, ahol az azonos ideológia eltérő díszleteket és interpretációkat teremt. Jól láthatjuk, hogy Ceausescu Romániája, Josip Broz Tito Jugoszláviája, vagy éppen az NDK stb. teljesen más „szocializmusok” voltak, ahol az ideológia a kulturális előzményekbe és a történelmi tér sajátos konfigurációjába épült be és alakult ki. Szükségszerű az ideológiai cserével, új szelekkel megteremtődik a tér demokratizálódása és a városi szövegvilág újraírása, új utcanevekkel, új emlékművekkel, emléktáblákkal, elfelejtett, elmesélt történetek kerülnek elő, és építik az új várost a nyitottabb tereket és teremtenek kontextust az új interpretációkra.

KÖTÖDÉS ÉS HELYIDENTITÁS A SZAKRÁLIS TEREKBE

A tér és a hely identitásképző tényező, fontos szerepet játszik az identitás kialakításában és megtalálásában. Az egyén identitása szorosan kapcsolódik meglévő hely(ek) identitásához, illetve a hely és az egyén reciprok viszonyban vannak, hatnak egymásra (DOBAI 2022/a) ebben a folyamatban, kialakul a kötődés, egyéni történetekkel, kis „mikro világokkal.” Jankó Ferenc elemzésében rámutat, hogy „nemcsak a tér van hatással a vallásra, hanem a vallás is a térre” (JANKÓ 2002. p. 41). A modern város plurális tér, sajátos szövegvilág, a városban élő közösségek kulcstényezők a városok posztmodern olvasatában, a jelenség fokozottabban jelenik meg a posztszocialista városi identitások vizsgálatánál ez jól látható (PACIONE 2009). A közösségek identitása és szabályai, referenciakereteket adnak (etalont), a bizonytalanra váló világban, biztonságot nyújtó burkot teremtenek, ilyenek a vallások is (HANKISS 2012)⁵, „az adott hitbéli meggyőződés szerint a földi létformában bejárható (kívánatos és erkölcsileg helyes tettek), előre vetítik egy másik világ eljövendő létállapotát” (DOBAI 2022/b, p. 43). A szabályrendszerek követése szükséges a vallás által kínált eredmények eléréshez. A buddhizmus az egyedül gyakorlónak is utat mutat pl. a Tibeti halottaskönyv, a *Bardo*⁶ alapvetően a megvilágosodás tana, az életben létben a meghalás elérését tekinti célnak a gyakorlók számára, ezzel találkozunk más felekezeteknél is, a „Memento moori!”⁷ keresztény imperatívusza arra invitálja a hívőket, hogy elmélkedjenek az elmúlás tényén és elfogadják a jövő boldogsághoz való kényszerű átlépés előfeltételeként. Egyes közösségek nem kötik szorosan a vallási identitás kialakítását fizikai helyekhez. „A buddhizmusban a közösségi létforma lehetőség, de nem szükségszerűség (DOBAI 2022/b, p. 43). Erről az egyik interjú alanyom így vall: „Hány tagja van a közösségnek, azt így nem lehet megmondani, hogy ha nagy ünnep van, akkor nem lehet elférni az épületben, tehát az több száz, aki jelen van és akkor tolong és mindenki megpróbál leülni, de még a vetítők a másik teremben is működnek, de

⁵ <https://www.youtube.com/watch?v=jmzKismZy8E> letöltés ideje: 2022. 07. 27.

⁶ A Bardo a halál és az újjászületés közötti létforma, egyben felkészülés a halálra

⁷ Emlékezz a halálra!

ugye azt lehet mondani, hogy mondjuk, akik így ünnepekre eljárnak, hát néhány ezren maximum."⁸ A buddhista gyakorló identitása nem kötődik szorosan helyhez/helyekhez, mondhatjuk, hogy helyfüggetlen. A gyakorlatok szakrális helyeken történő végzése nem jár kifejezetten eltérő minőséggel (eredménnyel), a gyakorlók otthonaikban is törekedhetnek a tökéletességére, mégis vannak szakrális kisépítmények, ilyen a sztúpa, amely különleges vallásos élményt nyújt, a meditáció más formáját. A Magyar Buddhista Egyház számára a szakrális helynek és a közösségnek (csoportos gyakorlásnak) identitáserősítő szerepe ellenben van, részben a közösségi alkalmakon, vagy az épített környezet kialakításán keresztül. A térben lét ma több dimenziót jelöl, a fizikai vagy virtuálisan jelen lévő közösség, megújuló formában, de ma is jelentőségteljes az egyes felekezetek gyakorlatai során. A pontszerű kiterjedések, a helyek jól meghatározhatóak, referenciális értékűek, de kötöttek, egyre nagyobb hangsúlyt kapnak az online terek és lehetőségek a hitgyakorlásban is, hiszen az információ átadása a virtuális terekben zajlik, módosult modalitásokban.

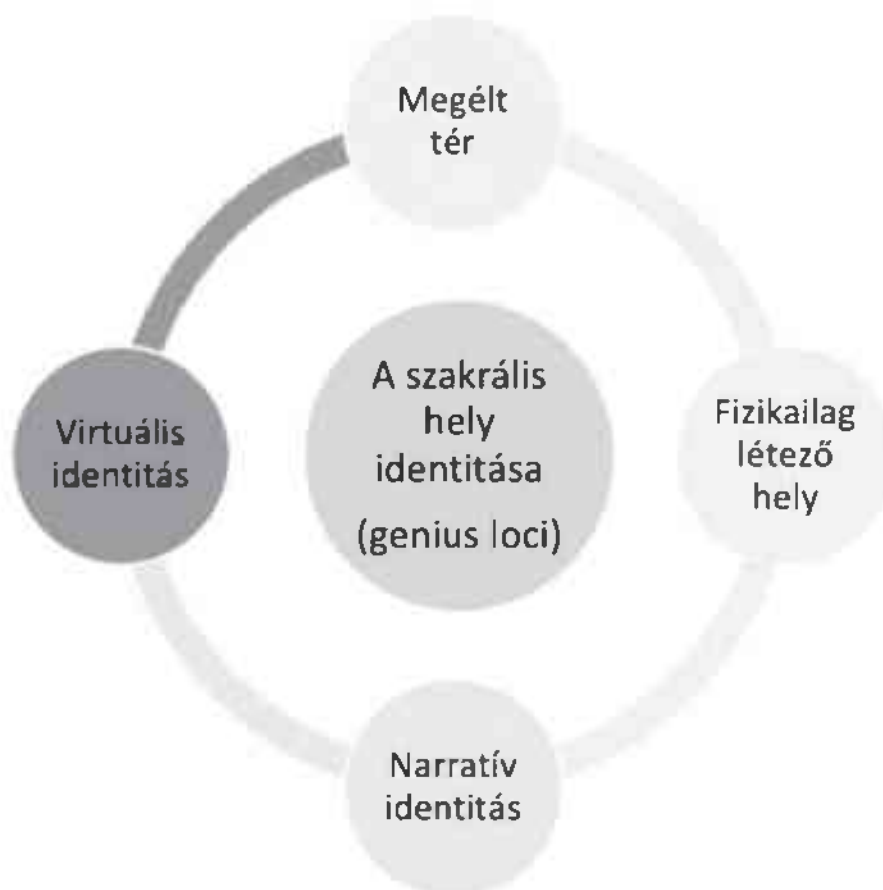
A Covid-19 pandémia felgyorsította az egyházak digitális jelenlétét az online platformokon (DOBAI 2022/a). Szakrális események a világhálóra költözésével a földrajzi távolságok eltűnnek, online nézhető a római pápa, a Dalai láma ahogy áldást ad, nem kell a tévét nézni, visszanezhető és letölthető a különböző videómegosztók segítségével számos szakrális esemény. Vannak szent földrajzi helyek, például Indiában (pl. Mayapur, Vrindávan,), akár Izrael is, ahonnan folyamatos az élő közvetítés pl. Facebook live, és a földrajzi távolságok nem akadályozzák meg a hívőket a szertartásokon, élményekben való részvételben. A felekezeti közösségekben dominál a fizikai térhez való ragaszkodás, illetve kötődés, ennek ellenére az utóbbi időben egyre intenzívebb diskurzus van arról, hogy lehessen interneten gyónási lehetőséget és más szakrális szolgáltatásokat biztosítani a hívőknek. Ezekkel a lehetőségekkel, az egyházak és felekezeti közösségek óvatosak, hiszen elidegenedéssel és a hívők számának csökkenésével járhat. Vannak életesemények a hinduizmusban, amelyek szükségszerűen szintén szakrális helyekhez köthetőek – pl. avatás egy lelki tanítómester által – bár volt rá példa Oroszországban⁹, hogy a COVID-19 pandémia alatt az avató guru online volt jelen. A vallási közösségi identitás sokszínű, a helyidentitás már megélhető a számítógép előtt is. Az identitás egy olyan sajátos, összetett, soktényezős, az egyént alapvetően meghatározó és időnként újraíródó énrész, amelynek feltételei, a faj „biogrammjaiban” adóttak, azt mondhatjuk, hogy az identitás is ilyen értelemben kódolt, de a szociális interakciókban bontódik ki egy-egy személyes identitás, korok és életstílusok is határozzák meg, formálják (CSABAI - ERŐS 2000). Önmagunk maradhatunk akkor is, ha véleményeink,

⁸ Elhangzott a 20. számú interjúban (buddhista)

⁹ <https://www.youtube.com/watch?v=ZkH5xSwlDW0> letöltés ideje: 2022. 07. 28.

meggyőződéseink az idővel változnak, hiszen az ipszeitás¹⁰ valójában a narratív identitás (CSABAI - ERŐS 2000). Jól láthatjuk a fentiekből is, hogy az identitás szorosan kapcsolódik a történelmi térhez, ahol kifejezésre jut. A témánk szempontjából a hely a történelmi tér és az egyén identitása is meghatározza a szakrális helyekhez való konkrét kötődést (1. ábra).

1. ábra: A szakrális hely identitása
Figure 1. The identity of sacred place

¹⁰ Riceur fogalma, az ipszeitás az, amely megengedi, hogy önmagunk legyünk, belső változásaink ellenére

A *genius loci*¹¹ megértése és befogadása, valamely pontszerű kiterjedés megéléséhez elengedhetetlenül szükséges. A hely identitása (génusza) sajátos, csak rá jellemző illata, formája, a megélt tér által a befogadóban kialakult észlelete van, amelyet az egyén a hely interpretálásán keresztül közvetít. Ehhez a komplexitáshoz a jelenlét a fizikai terekben mindenképpen szükséges, mert egy több érzékleti modalitásból érkező, összetett információcsokorról van szó (*DOBAI 2022/b*). A szakrális célú épületek a fizikai térben is többirányban differenciálódnak, egyre több meditációs tér épül, autópálya-kápolna (*SCHNELLER 2019*), de a Liszt Ferenc Repülőtéren is találkozhatunk, az ökumenikus párbeszéd céljait is szolgáló kápolnával.¹²

A TÖRTÉNELMI EGYHÁZAK ÚTKERESÉSE A RENDSZERVÁLTOZÁS UTÁN¹³

A politikai struktúraváltás a történelmi egyházaknak megújuló életteret biztosított. A városi térben, egy új típusú közbeszédet tapasztalhattunk, valamint új eszközrendszer fejlődhetett ki az egyházak számára, ahol önazonosak lehettek, elfogadóbb és befogadóbb lett a város, ahol sokféle párbeszéd indult el a hívők és nem hívők, egyházi és állami vezetők között és az egyházak között is. Az új történelmi térben meg kellett találni azokat az egyéni hangokat, amelyeken az egyház a híveit és a társadalmat meg tudja szólítani. Nyitottabbá és megértőbbé, proszociálisabbá kellett válni a társadalmi kérdések megközelítése során, egyes állami feladatokban, főleg a szociális és egészségügy területén láthatóbbak lettek egyes felekezeti csoportok. A történelmi egyházak mellett viszont megélnékültek az új vallási mozgalmak is. Minden közösségben nagy mérföldkő volt a rendszerváltás és az ezt követő több évtizedes időszak. A rendszerváltás idején gyakoriak voltak a megtéréstörténetek, visszatalálás történetek egyik interjúalanyom saját élményei jól mutatják a rendszerváltás utáni időszak atmoszféráját, ezért az interjúrészletet teljes egészében, változtatások nélkül hivatkozom: *„Igazából így beszippantotta őket az és mindketten ilyen elhivatottak voltak ilyen úgyhogy abszolút nem zsidó családban nőtt és aztán, aztán valahogy a nagymamám mégis nagyon nyomatta ezt, hogy zsidó feleséget találjon apukám, és akkor megismerkedett anyukámmal, meg így a 80-as években már így elkezdtek lejárni a rabbiképzőbe, akkor ott volt az ilyen fiatal zsidó közösségnek az ilyen találkozóponjtja, és akkor így a... megismerkedtek így, meg apukámnak is új volt, anyukámnak, apukámnak azért, mert nem nagyon mászkált előtte és akkor igazából ekkor kezdtek el így érdeklődni így a vallás iránt,*

¹¹ A hely szelleme

¹² <https://bp18.hu/hirek/keruleti-hirek/item/15755-egi-ut-foldi-kapolna> letöltés ideje:2022. 07. 30.

¹³ Jelen fejezet alapját a 2021-ben megvédett disszertációm adta, lásd az irodalomjegyzékben.

meg így jött a rendszerváltás, meg a rendszerváltás szelleme, aztán... ööö... hogy jöttek ezek a nyugati zsidó szervezetek”¹⁴

Keresztény körökben is hasonló folyamatok játszódtak le a rendszerváltást megelőzően, majd ez folytatódott. Jól mutatja egy megtéréstörténet ezt a folyamatot kétezres évek elejéről: *„Képzeld, elkezdtem hallgatni egy amerikai prédikátort, George Bryannak hívják, és arra lettem figyelmes, hogy nagyon sokszor használja azt a szót, hogy megtérés. És nagyon bosszantott, mert nem értettem, hogy mit jelent. Ott ülök a templomban, és nem értem, mi az, hogy megtérés. És Isten elkezdett ebben vezetni, meg elmagyarázni azt, hogy ez mit jelent pontosan, és volt egy olyan pont az életemben, amikor azt mondtam, hogy akkor... akkor most én elfogadok mindent. És e nem...én belefáradtam abba, hogy irányítsak mindet”¹⁵* A vallásos megtapasztalások sokszor egészen közvetett módon történtek, nagyon sokan nem direkt evangelizálás során, vagy szónoklatok hatására tértek meg (nyilván ilyen is volt), hanem akár közvetett módon. A szabadkeresztények nagyon sok esetben az angol nyelvtanításon keresztül, míg a Krisna hívők ételosztásokon, jótékonyági rendezvények alkalmával, utcai dicsőítéseken jutnak el a társadalom szélesebb rétegeihez. A felekezetek kijöttek a templomokból és szent helyekről és immár a város térben sokféle módon vannak jelen. Az aktivitástér kitágult, a templomtértől távolabb, már az egész város a meggyőzés és a vallási rábeszélés helye (KEMÉNYFI 2004). A formális és informális konstellációk sajátos kombinációja, a globalizáció terméke. Az első brossúrák és a hitelveket hirdető könyvek is külföldről jöttek hazánkba.

Az új közösségek és a történelmi egyházak között versengés kezdődött, ennek eredményeként az épített művészet- és művelődéstörténeti értékek megújításának, átalakításának szorításában a hazánkban már honos felekezetek kevesebb embert tudtak megszólítani és más rétegekhez juthattak el, mint az új közösségek, akik viszont sokkal kevesebb helyidentitással rendelkeztek, nem voltak saját, véglegesnek tekinthető fizikai tereik. A történelmi közösségeknek kihívást jelentettek az új szemléletet hozó irányzatok, mint például a zsidó térben az Egységes Magyarországi Izraelita Hitközség, mint egy új szín, a megszokottól eltérő hang: *„A Chabad egy pozitív zsidó identitást hirdet, a zsidó szellemi örökség egy olyan érték, amin nemhogy nincs szégyellni való, hanem aminek jelentős szerepe van általában az emberi civilizáció értékei között.”¹⁶* Az EMIH hídember szerepet is betölt az állam és a zsidóság között, annak ellenére, hogy megítélésük a MAZSIHISZ részéről felemás. A legutóbbi időkgig nem volt önálló gimnáziumuk, de 2017-ben megnyitotta kapuit a Maimonidész Angol-Magyar Kéttannyelvű Zsidó Gimnázium, szintén Óbudán. Az óbudai jelenlét az elmúlt 10 esztendőben erősödött. Annak ellenére, hogy vallásos nevelést kapnak

¹⁴ Részlet egy zsidó fiatallal készült interjúból

¹⁵ Muszlim keresztény szülők felnőtt korban megtért lánya

¹⁶ Chabad Lubavicsi mozgalom vezető rabbija

a fiatalok, a 21. századi eszközöket aktívan használják, több a tradíciókhoz jobban kötődő fiatal tudnak odavonzani, mint a Lauder Javne Iskolába, amely szintén Budán található. „Az EMIH meg a Chabad filozófiájának az a lényege, hogy a zsidóságot „user friendly”-vé tegyük, befogadóvá, ezért tulajdonképpen a kezdetektől fogva közösségépítésben gondolkozott nem megtartásban, az aktív tagoknak a száma 70%-nál is több olyan, aki úgymond visszatérő, nem pedig egy folyamatos családi hagyományt hoz magával.”¹⁷ A Chabad egy nyitott zsidó tér, ahol különböző helyeken keresztül, egy tradíciókat ápoló közösséggel lehet kapcsolatba kerülni, a 21. századi technológiákat is aktívan használják, élnek a social media lehetőségeivel, otthonosak a Web2 felületeken, az infokommunikációs eszköztárat és a modern látásmódot is hozzáillesztik a tradicionális, konzervatív zsidó identitáshoz, ezzel vonzóvá tudják formálni a közösségi alkalmakat a fiatalabbak számára, ami abszolút céljuk, küldetésük is világszerte (DOBAI 2022/a).

A zsinagóáikban, a pénteki és szombati imaalkalmakon kívül hétköznap hitgyakorlás van, és összejöveteleken tanulnak, ünnepelnek közösen. A hazai jelenlétük óta folyamatosan törekednek arra, hogy megújítsák az elhanyagolt zsidó egyházi ingatlanokat, több korábbi, a MAZSIHISZ körzeteihez tartozó zsinagógát is átvettek (DOBAI 2022/a). A Chabad Mozgalom a hazai zsidóságot azért is osztja meg, mert tőlük egy jelentős, főként a fiatalokat elszívó hatás érvényesül, az egyébként sem nagy lélekszámú hazai neológ(vallásgyakorló) és ortodox közösségekből. Az EMIH online és az offline térben is rendkívül aktív, Köves Slomó rabbinak saját csatornája van a Youtube-on, imádkoznak a hívőkkel online és offline is rendszeresen. Szerveznek imaidőket a központi zsinagógájukban minden nap, pénteken és szombaton gazdag programokkal várják a fiatalokat is. Szegényélelmezési szolgálatukon kívül felkarolják a rosszabb sorban élő zsidóságot is. Mozgalmi jellegüknél fogva modern az idők jeleit követő közösségük több vidéki városban is jelen van. A legnagyobb közösségi terük az Óbudai Zsinagóga, Tóra és Talmud oktatást is tartanak, ösztöndíjprogramokat kínálnak zsidó fiataloknak. A történelmi egyházak nagy eseménysorozatok alkalmával válnak láthatóvá, közösségeik a többségi társadalom számára ilyenkor válik érzékelhetővé a zsidó szakrális tér és a kultúra. A rendszerváltás után a Magyarországi Zsidó Hitközségek Szövetsége is mint ernyőszervezet számos szervezetet hozott létre, vagy bábáskodott ilyen közösségek megalapításánál. A teljesség igénye nélkül: Joint ifjúsági szervezet, MAZSIKE, Szochnut etc. A Bálint Ház speciális közösségi tér, ahol a vallási és kulturális alkalmakat, gazdag programokat kínálnak a vendégeknek. A Zsidó Kulturális Fesztivál 25 éve kerül megrendezésre Budapesten, amely bőséges kulturális programmal az egyik legfőbb közösségi esemény lett, ehhez kapcsolódik a Sólet Fesztivál, amely szintén a zsidóság egyik fontos nyári eseménye, itt főként az izraeli gasztronómia különlegességeivel lehet találkozni,

¹⁷ Elhangzott a 15. számú interjúban

nyitott tér, ahol a zsidó és nem zsidó társadalom összeérhet és találkozhat gasztronómiai élményeken keresztül.

A Magyar Katolikus Egyházban a rendszerváltást követően elindult a karizmatikus megújulási mozgalom, amely szorosan kapcsolódott a korábban az USA-ból indult evangéliumi ébredéshez (DOBAI 2022/a). A megújulás kinyitotta a templomokat, láthatóvá tette a hívőket és megmutatta magát a társadalom szélesebb, nem hívő rétegeknek is. Népszerű program a nyaranként megrendezett Ars Sacra fesztivál keretein belül a Templomok Éjszakája programsorozat, a Múzeumok Éjszakája¹⁸ mintájára, amely szintén sok kulturális programot jelent, megmutatja a kereszténység egyetemes értékeit. A 2000-tól, a katolikus világegyházban számos az egyház disztópiáit nyilvánosságra hozó botrány került napvilágra, amelyek az egyház megítélését jelentősen rontották. Hívők jelentős számának csökkenésével járt világszerte, közvetetten érintette hazánkat is ez a folyamat, de Németországban több százezer ember elvándorlását jelentette más felekezetekhez, vagy vallástalanná lettek. A protestáns közösségek is törekednek láthatóbbá válni, a Reformáció 5000 eseménysorozat jelentős eseményeket jelentett Budapest városi terében is. Európában jelenleg kettős tendencia érvényesül, részben a 20. században a vallásosság lassú, de látható átalakulása indult meg hazánkban is (DOBAI 2022/b) de institucionalizálódás, azaz intézménytelenedés is megfigyelhető volt, valamint a vallási megújulás (HUPKOVÁ et al. 2015). Az egyén sokkal szívesebben kapcsolódik kisebb, jól átlátható közösségekhez, vagy alakít ki saját egyéni vallást, az intézményeket sokan kerülik.

ÖSSZEGZÉS

A rendszerváltás pillanata megteremtette az őszinte társadalmi diskurzus keretrendszerét. Önmagában a fordulat ténye alkalmas volt arra, hogy szélesebb társadalmi csoportok a szocializmusban-rendszer szinten- szükségyszerűségből, tabunak tekinthető életszegmensekkel nem foglalkoztak. Az pártideológiai úrt hamar elkezdtek betölteni a lokális kisegyházak és felekezetek, valamint a globalizáció következtében megjelenő új hitek és meggyőződések, amelyek elemi erővel törtek be a rendszerváltozás éveiben. A közösségek központi terepe a városi tér lett, ahol a közösségépítés változatos módon kezdődhetett meg, a társadalom szélesebb rétegét tudták bevonni a hitgyakorlatokba. A fogékony, útkereső fiatalokon keresztül az érettebb új perspektívákat kereső értelmiségi csoportokig, több ezer embert tudtak/tudnak megszólítani a fővárosban. A tér demokratizálódása új diskurzusközösségeket teremtett, ennek a kollektív emlékezetkultúra tekintetében is kiemelt jelentősége van. A holokauszttal

¹⁸ <https://www.programturizmus.hu/ajanlat-templomok-ejszakaja.html> letöltés ideje:2022. 07. 30.

összefüggő narratíva is átíródott, a zsidó szakrális tér többdimenzióssá vált. Felszínre kerültek egyéni élettörténetek és csoportidentitások, a keresztény felekezetek belül is. A rendszerváltás teremtette meg a Magyar Katolikus Egyház számára is a tudatos emlékezetkultúra megteremtését, a feloszlatott szerzetesrendek tagjai elmondhatták történeteiket, hozzájárulhattak a korábbi közösségek újra alapításához, értékes rendtörténeti kordokumentumokkal. A történelmi egyházakon túl 1990-től megjelenek hazánkban is, az intézményekhez nem kötődő spirituális közösségek, különböző keleti tanítók és új eddig nem ismert teológiák és filozófiai tartalmak.

IRODALOM

- BEAUMONT J. – BAKER C.** (2011): Postsecular cities Space, theory and practice, Continuum Press, London.
- BERKI M.** (2014): Visszatérés a kapitalizmus útjára: a posztszocialista városfejlődés főbb jellemzőinek áttekintése. In.: Dúll A. – Izsák É. (szerk.): Tér-rétegek. Tanulmányok a XXI. század fordulatairól. L'Harmattan Kiadó, Budapest.
- CSABAI M. – ERŐSS F.** (2000): Testhatárok és énhatárok. Az identitás változó keretei. József Műhely Kiadó, Budapest.
- CSAPÓ T. – LENNER T.** (2015): Budapest településmorfológiája. Savaria University Press, Szombathely.
- CSAPÓ T. – LENNER T.** (2016): Egyházi központjaink településmorfológiája. In: Gál A. - Frisnyák S. - Kókai S. (szerk.): A Kárpát-medence történeti vallásföldrajza. A Nyíregyházi Egyetem Turizmus és Földrajztudományi Intézete és a szerencsi Bocskai István Katolikus Gimnázium, Nyíregyháza-Szerencs.
- DOBAI A.** (2019/b): Mozaikok a városi szakrális tér értelmezéséhez. Településföldrajzi Tanulmányok, Szombathely, 8. évf. 2. sz. pp. 35-48.
- DOBAI A.** (2021/a): A szakrális tér dimenziói, Budapest szakrális térszerkezetének egyes aspektusai. Doktori értekezés, ELTE TTK.
- DOBAI A.** (2021/b): Budapest szakrális térszerkezetének jellemzői a rendszerváltozás után. Településföldrajzi Tanulmányok, Szombathely, X. évf. 1-2 szám, pp.54-66.
- DOBAI A.** (2022/a): Budapest szakrális terei a rendszerváltozás után. Kívül-Belül, L'Harmattan Kiadó, Budapest.
- DOBAI A.** (2022/b): Funkcióváltások Budapest szakrális városi terében 1990-től. In.: Izsák É. - Szabó P. (szerk.): Budapest 150., Budapest ELTE TTK (megjelenés alatt)

- ENYEDI GY.** (1996): Urbanization under Socialism. In: Andrusz, g., Harloe, M., Szelényi, I. (eds.): Cities after Socialism: Urban and Regional Change and Conflicts in Post-Socialist Societies. Blackwell, Oxford, pp. 100-119.
- ENYEDI GY.** (2012): Városi világ. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- HIRT, S.** (2006): Post-Socialist Urban forms: Notes from Sofia, Urban geography, 27., 5, pp. 464-488.
- HIRT, S.** (2012): Iron Curtains. Gates, Suburbs and Privatization of Space in the Post-Socialist City, Chichester, West Sussex, John Wiley and Sons.
- HUPKOVÁ, M. - HAVLIČEK, T. - REEVES, D.** (2015): Secularization and church property: The case of Czechia. In S. Brunn (szerk.): The changing world religion map. Sacred places, practices and politics. New York, NY: Springer, pp. 218-220.
- IZSÁK É.** (2003): A városfejlődés természeti és társadalmi tényezői. Napvilág Kiadó, Budapest.
- JANKÓ F.** (2002): A hely szelleme a településimage és településmarketing. Tér és Társadalom, 16. évf., 4.sz. pp. 39-62.
- KEMÉNYFI R.** (2004): Néprajzi szemlélet a földrajztudományban, Debreceni Egyetem.
- NIKITSCHER P.** (2014): Tér, hatalom, szimbólumok: hatalmi önreprezentáció és szimbolikus térfoglalás Budapesten a városegysítéstől napjainkig. In: Düll A. - Izsák É. (szerk.): Tér-rétegek Tanulmányok a XXI. század térfordulatairól, L'Harmattan Kiadó Budapest.
- PACIONE M.** (2009): Urban Geography: A Global Perspective, Taylor and Francis.
- PIERRE, N.** (2010): A helyek problematikája. (Részlet) (ford.: K. Horváth Zs.) In: Horváth Zs. (szerk.): Nora, Pierre: Emlékezet és történelem között. Napvilág, Budapest, pp. 13-33. (A válogatás a Nora által 1984 és 1992 között szerkesztett Les lieux de mémoire [Az emlékezet helyei] című kötetsorozatból készült.
- SCHNELLER, I.** (2019): Modern szakrális épületek, Tipotex Kiadó, Budapest.
- SÝKORA, L.** (1999.) Changes in the Internal Spatial Structure of Post-Communist Prague. GeoJournal 49. (1): pp. 79-89.
- SZELÉNYI I.** (1990): Városi társadalmi egyenlőtlenségek. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- SZIRMAI V.** (2019): Városok és városlakók, Befogadó és kirekesztő városok. Corvina Kiadó MTA TK, Budapest.
- ZSIDAI Á.** (2011): Elmaradt katarzis. Jelentés a Történeti Levéltárból. Múltunk 4. pp. 68-83.
- ZSIDAI Á.** (2022): Torzképek: Adalékok a diktatúra szimbolikájához. Jog-és politikatudományi folyóirat, XIII. évf. 1-2 szám, pp. 76-112.